

ἔξ ἀποσυνθέσεως Μινωϊκῶν κτισμάτων φαίνονται ἐντὸς τῶν ἀμπελώνων. Μία ἀκεραία σαρκοφάγος τῆς Υ Μ 3 ἐποχῆς εὐρέθῃ καὶ περισυνελέγη ὑπ' ἐμοῦ, κομισθεῖσα εἰς τὸ μουσεῖον. Τὸ δὲ σπουδαιότατον πάντων, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, ἐπὶ τῆς ἀποτόμου κλιτύος τῶν Γιούχτα ἀνεῦρον τὸ ἱερὸν σπήλαιον τῆς πόλεως μὲ κεραμεικὴν Μινωικὴν, ἀνατολίζουσιν καὶ Ἑλληνορωμαϊκὴν. Ἔχομεν οὕτω ἐν ἐπὶ πλέον σπήλαιον, ὅπου ἡ λατρεία συνεχίζεται ἀπὸ τῆς Μινωικῆς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν (σήμερον λέγεται Σπήλιος τοῦ Στραβομύτη). Ὠραία καὶ ἄφθονος πηγὴ, στεγαζομένη διὰ γραφικῆς Ἐνετικῆς ἢ Ἰώως καὶ Βυζαντινῆς καμάρας, κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἔρειπίων. Οὕτω, πιστεύω, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν Λύκαστον, μίαν ἐκ τῶν 7 σπουδαίων πόλεων, ἃς ὁ Ὅμηρος γνωρίζει ὡς λαβούσας μέρος εἰς τὰ Τρωϊκά. Ἀνοχύρωτος, ὡς ἦτο, κατεστράφη εἴτα ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων Κρητικῶν πόλεων, δὲν ὑπάρχουσι δὲ καὶ νομίσματα αὐτῆς. Προφανῶς κατήνησεν ἀπλῆ κόμη. Ἰώως ἢ σκαπάνη ἀποκαλύψῃ τι ἐκ τοῦ παλαιοῦ μεγαλείου τῆς Λυκάστου.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

8. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΠΑΝΟΡΜΩΙ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

Ἡ συμπληρωματικὴ ἀνασκαφή, γενομένη κατὰ μῆνα Φεβρουάριον 1949 ἀποκλειστικῶς διὰ δαπάνης τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὸν καθαρισμὸν τῶν δαπέδων τοῦ αἰθρίου καὶ τῶν παραρημάτων του, εἰς τὴν ἐκκένωσιν τῆς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ αἰθρίου ἀποκαλυφθείσης μεγάλης δεξαμενῆς, εἰς ἐργασίας στερεώσεως καὶ ἀποκαταστάσεως δαπέδων καὶ τοίχων καὶ εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς περιφράξεως τοῦ ὕλου μνημείου. Ταυτοχρόνως ἐδόθη ἡ εὐκαιρία δι' ἀκριβεστέραν μελέτην λεπτομερειῶν τοῦ ναοῦ καὶ διὰ τὴν σχεδιογράφησίν του.

Α) Ἐξερευνήσεις τῶν δαπέδων τοῦ αἰθρίου καὶ τῶν παραρημάτων του.

Ἐπιμελεστέρα διερευνήσεις τοῦ δαπέδου τῶν δυτικῶς τοῦ κυρίως αἰθρίου διαμερισμάτων, πιθανῶς τοῦ διακονικοῦ, ἀπέδειξεν ὅτι τὰ ἀρχικῶς ἐκληφθέντα ὡς τρία διαμερίσματα εἶναι μόνον δύο, τῶν ὁποίων τὸ βορειότερον εἶναι πολὺ μεγαλύτερον τοῦ ἄλλου καὶ ἔχει ὑψηλότερον τὸ δάπεδόν του. Τοῦ δαπέδου τούτου διεσώθησαν ὀλίγα μόνον σχιστολιθικαὶ πλάκες, αἵτινες ἐβοήθησαν διὰ τὴν ἀποκατάστασίν του. Ἐβεβαιώθη ὅτι τὰ δυτικὰ ταῦτα διαμερίσματα δὲν εἶχον ἔξοδον πρὸς δυσμῆς. Οὕτως ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ αἰθρίου ἀνεζητήθη κατὰ τὴν νοτίαν τούτου πλευράν, μεταξὺ τῶν γωνιακῶν διαμερι-

σμάτων τοῦ διακονικοῦ καὶ τῆς συστάδος τῶν τάφων: ἐκεῖ πράγματι ὑπάρχει μόνον θεμελίωσις καὶ οὐχὶ τοῖχος, οὕτως ὥστε ἡ ὑπόθεσις, καίτοι δὲν διεσώθησαν αἱ ἑκατέρωθεν παραστάδες τῆς θύρας, φαίνεται ἐπαληθευομένη. Παρὰ τὴν θύραν ταύτην τῆς εἰσόδου καὶ ἔξω τοῦ μικροτέρου γωνιακοῦ δωματίου τοῦ διακονικοῦ ἀνεσκάφη στενὸν διαμέρισμα, πιθανώτατα κλιμακοστασίου ξυλίνου, φέροντος πρὸς τὰ ἄνω τοῦ διακονικοῦ δωμάτια.

Τῆς στοᾶς τοῦ αἰθρίου τὰ δάπεδα δὲν διατηροῦνται καλῶς, ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, ἀπετελέσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ συμπληρωτοῦ χώματος μετὰ κεραμιδιῶν, ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὸ νότιον κλίτος τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἀνευρέθησαν ὅμως ἐστρωμένα διὰ πλακῶν σχιστολίθου ἐν τμήμα τῆς δυτικῆς στοᾶς καὶ τὸ εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον ἀπὸ τοῦ νότιου τμήματος τῆς βορείας, προφανῶς διότι κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα ἡ κυκλοφορία ἐγένετο ἐντονωτέρα.

Τῶν πρὸς βορρᾶν προσκτισμάτων ἐστρωμένα δάπεδα δὲν ἀνευρέθησαν. Κατέστη ὅμως δυνατόν νὰ ἀνευρεθοῦν, ἀφαιρεθειῶν τῶν ἐπιχώσεων, τὰ ἐπίπεδα τῶν δαπέδων. Τῶν ἀνατολικωτέρων εἶναι βαθύτερα τῶν δαπέδων τῆς στοᾶς τοῦ αἰθρίου καὶ σχεδὸν εἰς τὴν στάθμην τῶν δαπέδων τοῦ κυρίως ναοῦ. Τοῦ μέσου τὸ δάπεδον εἶναι εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ δάπεδον τῆς στοᾶς τοῦ αἰθρίου, τοῦ δυτικωτέρου τέλος εἶναι κατὰ τι ὑψηλότερον. Τὰ δύο τελευταῖα δωμάτια ἐπεκινῶνουν ἀναμεταξύ των διὰ στενῆς θύρας, ἀκολούθως τεχισθείσης.

B) Ὑπαιθρος χώρος τοῦ αἰθρίου καὶ δεξαμενῆ.

Ὀλόκληρον τὸν ὑπαιθρον χώρον τοῦ αἰθρίου, πλὴν στενῆς σχετικῶς ζώνης κυκλοφορίας κύκλω, καταλαμβάνει ἡ μεγάλη καὶ βαθεῖα δεξαμενῆ. Ταύτης ἀνευρέθησαν καὶ αἱ τέσσαρες πλευραὶ καὶ ἐξεκινώθη τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς. Λόγῳ ὅμως τοῦ βάθους τῆς, ἐξικνουμένου τὰ 3 μ., ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῆς περιβαλλούσης ζώνης, ὡς καὶ λόγῳ τοῦ ὕδατος τὸ ὅποιον ἐκ τῶν ἐφεινῶν ὄμβρων ἐντὸς αὐτῆς ἀπεταμιεύθη, δὲν κατωρθώθη ἡ ὀλοκληρωτικὴ αὐτῆς ἐκκένωσις. Ἰδίως ἡ ἐργασία ἐδυσχεράνη ἐκ τοῦ συμπαγοῦς τῶν ἐντὸς αὐτῆς ἀποκειμένων λίθων καὶ καταπεσόντων τοιχωμάτων. Πράγματι τὰ τοιχώματα δὲν διασφύζονται πανταχοῦ καλῶς, οὔτε εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος. Καλύτερον διασφύζεται τὸ δυτικὸν τοίχωμα. Τὸ βόρειον καὶ τὸ ἀνατολικὸν κατέπεσαν κατὰ τὸ ἄνω αὐτῶν μέρος, τοῦ δὲ νοτίου διασφύζεται μικρὸν μέρος μόνον τῆς ἐπιχειρισμένης ἐπιφανείας. Οὐδὲν ἄξιον λόγου ἀντικείμενον ἀνευρέθη μέχρι τοῦδε ἐντὸς αὐτῆς, δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ὑπάρχουν γλυπτὰ εἰς τὸ βάθος, τὸ ὅποιον δὲν ἀνεσκάφη.

Ἡ περὶ τὴν δεξαμενὴν ζώνη κυκλοφορίας ἦτο ἐπεστρωμένη διὰ μεγάλων ὀρθογωνίων πλίνθων, τῶν ὁποίων διεσώθη μέρος μόνον κατὰ τὸ δυτικὸν καὶ βόρειον αὐτῆς μέρος. Πολὺ πιθανὸν οἱ τοῖχοι τῆς δεξαμενῆς ἀνήρχοντο

κύκλω μέχρις ώρισμένου ύψους, αποτελοῦντες οὔτω περιτείχισμα, υπεράνω τοῦ ὁποίου οἱ ἐκκλησιαζόμενοι ἔκυπτον διὰ νά ἀντλήσουν ὕδωρ διὰ τὸ καθιερωμένον νίψιμον. Κατὰ τὰς γωνιακὰς παραστάδας τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς ἀνευρέθησαν πράγματι δύο μικραὶ στάμναι.

Ὁ ὕπαιθρος χῶρος κλείεται πέριξ διὰ τῶν χαμηλῶν κρηπίδων τοῦ περιτύλου. Αὗται εἶναι προχειρῶς ᾠκοδομημένοι μὲ μικροὺς μᾶλλον λίθους καὶ ἄφθονον ἄσβεστον καὶ οὐδαμοῦ διασφῶζον ὀλόκληρον τὸ ὕψος των. Μέρους μάλιστα αὐτῶν, ἰδίως τῆς νοτίου, ἐξηφανίσθη ὀλοκληρωτικῶς. Οὕτως εἶναι ἀδύνατον νά βεβαιωθῆ μετ' ἀσφαλείας ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἀκριβῆς θέσις τῶν κίωνων. Πολὺ πιθανὸν ὑπῆρχον ἀνά τρεῖς εἰς τὰς μακροτέρας πλευρὰς καὶ ἀνά δύο εἰς τὰς βραχυτέρας.

Γ) Ἔργασίαι ἀποκαταστάσεως

Εἰς τὸ μέγα δωμάτιον τοῦ Διακονικοῦ καὶ εἰς τὴν δυτικὴν στοὰν ἀποκατεστάθησαν τὰ δάπεδα, ἀφοῦ οἱ σχιστόλιθοι, καταχωσθέντες ἐν μέρει λόγω τῶν καταπεσόντων λίθων, ἐπανήχθησαν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θέσιν. Ἀποκατεστάθησαν τὰ ἐκ θαλασσίων χαλίκων δάπεδα τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ νοτίου παστοφορίου. Αἱ παραστάδες τῆς θύρας ἐπικοινωνίας νάρθηκος-αἰθρίου ἐστερεώθησαν καὶ συνεπληρώθησαν. Ἀποκατεστάθησαν εἰς τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν ἐπίπεδα τὰ κατώφλια τῶν θυρῶν τῶν κλιτῶν. Ἐστερεώθησαν τὰ κονιάματα τοῦ « χωνευτηρίου » τοῦ νοτίου παστοφορίου καὶ τῆς κρηπίδος τῆς ἀψίδος. Ἡ περίφραξις τοῦ χώρου συνεπληρώθη καὶ ἐνιαχοῦ ἐνισχύθη.

Δ) Διακριβώσεις

Διηκριβώθη ὅτι ὁ νάρθηξ εἶχεν ἀρχικῶς δύο εἰσέτι θύρας, μίαν πρὸς βορρᾶν καὶ μίαν πρὸς νότον, ἀμφοτέρας ἐπιμελέστατα διατειχισθείσας. Ἐπίσης ὅτι κατὰ μήκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος ἀφέθησαν ἄνευ στρώσεως χαλίκων ζῶναι, προφανῶς ποτε καταλαμβάνόμεναι ὑπὸ τῶν ἐδωλίων τῶν κατηχομένων. Αἱ στρώσεις ὁμῶς συνεχίζονται κανονικῶς πρὸ τῶν θυρῶν (οὔτω ἐπιβεβαιοῦται ἡ ὑπαρξις δευτέρας πρὸς δυσμὰς θύρας διατειχισθείσης).

Τὸ βορείως τοῦ νάρθηκος μικρὸν δωμάτιον τῶν θρανίων ἦτό ποτε κλειστὸν διὰ τοίχου ἀποτελοῦντος προέκτασιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος. Προφανῶς ὑπῆρχε καὶ ἕτερον διαμέρισμα ἔτι βορειότερον, ἀφοῦ ὁ προεκτεινόμενος πρὸς Β τοίχος δὲν ἔχει παράλληλον δυτικώτερον. Πολὺ πιθανὸν τὸ τελευταῖον τοῦτο διαμέρισμα ἦτο τὸ πρὸς τὸν γυναικωνίτην κλιμακοστάσιον.

Τέλος διηκριβώθη ὅτι τὸ χώρισμα τοῦ βορείου παστοφορίου εἶχεν ἄνοιγμα καθόδου πρὸς τὸν βαθύτερον χῶρον, ὅπου ὁ τάφος τοῦ Θεοδώρου σχη-

ματιζομένης ἐκεῖ μικρᾶς βαθμίδος. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι λόγω τῆς διαβάσεως ταύτης ἀφῆθη ἴσου πλάτους ζώνη τοῦ ἀβαθεστέρου διαμερίσματος ἄνευ πλακοστρώτου.

Ε) Φωτογράφησις καὶ σχεδιογράφησις τοῦ ναοῦ

Προετοιμαζομένης τῆς καθολικῆς δημοσιεύσεως τῆς Βασιλικῆς ἐγένετο ἐπιμελής καὶ κατὰ πάντα ἀκριβῆς ἡ σχεδιογράφησις τοῦ χώρου εἰς κάτοψιν καὶ κυρίας τομᾶς ἐπίσης ἡ ἐπιστημονικὴ φωτογράφησις τοῦ χώρου εἰς γενικὰς ἀπόψεις καὶ λήψεις τῶν μᾶλλον σημαντικῶν τμημάτων αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ συνόλου σχεδὸν τοῦ εἰς τεμάχια ἀνακαλυφθέντος ἀρχιτεκτονικοῦ καὶ γλυπτικοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ε. ΠΛΑΤΩΝ

9. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΝΑΞΩ

Ἡ ἀπὸ 24 Ὀκτωβρίου μέχρι 5 Νοεμβρίου 1949 διαρκέσασα ἀνασκαφή, ἐκτὸς τοῦ ἄλλου ἐνδιαφέροντος περὶ τῆς νήσου, ὠρμήθη εἰδικώτερον ἐκ τῆς κατὰ τὴν βόρειον παραλίαν τῆς πόλεως Νάξου ἀνευρέσεως τοῦ γεωμετρικοῦ ἀμφορέως Ἀρχ. Ἐφ. 1945-1947 (1948) σ. 1 κέ., ὡς καὶ ἄλλων μικρῶν ἀγγείων καὶ ὀστράκων γεωμετρικῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ μυκηναϊκῶν χρόνων, διεσπαρμένον ἐν σχετικῇ ἀφθονίᾳ ἐπὶ τῆς περιοχῆς ταύτης.

Ἡ ὁμαλὴ αὕτη καὶ ἠρέμα πρὸς τὴν θάλασσαν καταλήγουσα περιοχὴ, καλουμένη κοινῶς *Γκρόττα*, βλέπουσα δὲ πρὸς βορρᾶν (*εἰκ. 1*), περιορίζεται ἀνατολικῶς μὲν ὑπὸ χειμάρρου πέραν τοῦ ὁποίου ἀρχίζει ἡ διαμόρφωσις τῆς ἔξω τῆς πόλεως λοφώδους ἐκτάσεως, δυτικῶς δὲ ὑπὸ τῆς μικρᾶς προεκτάσεως γῆς πρὸς τὴν θάλασσαν, τῆς οἰονεὶ «νησίδος», ἐπὶ τῆς ὁποίας ἴσταται ἡ ἐπιβλητικὴ πύλη τοῦ ἀρχαικοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου ἐν μέρει σφύζεται καὶ ἡ θεμελίωσις (G. WELTER Ath. Mitt. 1924 σ. 17 κέ. καὶ Arch. Anz. 45, 1930, 132 κέ.).

Τὴν ἀνασκαφὴν ἤρχισα 40 περ. μ. πρὸς Α τοῦ σημείου, καθ' ὃ ἀρχίζει ἡ νησίς, καὶ ἠδυνήθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐργασίας νὰ ἀποκαλύψω, ἐν μέρει δὲ μόνον, τρεῖς οἰκίας ἐκ τοῦ κατέχοντος τὸν τόπον τοῦτον προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, λείψανα τοῦ ὁποίου εἶχον ἀποκαλυφθῆ καὶ ὑπὸ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ναοῦ ἐπὶ τῆς νησίδος καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς (G. WELTER Arch. Anz. ἔ.ἀ.).

Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμήμα τοῦ συνοικισμοῦ περιορίζεται ἀπὸ βορρᾶ ἀμέσως ὑπὸ τῆς θαλάσσης. Τμήματα τοίχων διακρίνονται ἀκόμη καὶ σήμερον